

Samtal med Birgitta Blom

Svensk Tidskrift har genom sin tidigare redaktör, Mats Svegfors, intervjuat Svea Hovrätts nytillträdda president, Birgitta Blom.

Svensk Tidskrift: Under senare tid, inte minst i anslutning till diskussionen om generalklausul i skatterätten, har förhållandet mellan lagstiftaren och tillämparen diskuterats mycket ingående. Du har erfarenhet såväl från lagstiftningsarbetet i kanslihuset som domargärningen i Svea Hovrätt. Finns det en motsättning mellan lagstiftarens krav på att ge en klar regel och tillämparens önskan om att ha regler som ger möjlighet att se till det enskilda fallets särdrag?

Birgitta Blom: Nej jag ser ingen motsättning därvidlag. Som lagstiftare vill man avstå från alltför detaljerad regelgivning, allrahelst i en tid som vår som i så hög grad kännetecknas av snabb utveckling. En detaljerad regelgivning skulle innebära att man mycket ofta finge gå in och ändra i lagstiftningen. Som domare är det också en fördel om man har ett visst manöverutrymme som gör det möjligt att anpassa reglerna till den konkreta situation som man står inför.

SvT: Vilken roll spelar härvidlag bedömningen av motivuttalanden och dess ställning visavi själva lagbestämmelserna?

BB: Man räknar med att domstolarna skall beakta vad som sägs motivledes. Men den vikt man tillmäter motivuttalanden beror hela tiden på hur gamla de är. Uttalanden som är tio år gamla på ett område som är stätt i snabb utveckling måste man ju med nödvändighet kunna ta lite lättare på än nyare uttalanden. På ett rättsområde som är mera statiskt måste även motivuttalanden som är lite äldre tillmätas stor vikt.

SvT: När en domstol då hamnar i den situationen att den står inför ett fall på ett rättsområde som utvecklas snabbt och bestämmelser och motivuttalanden har några år på nacken, vad återfaller då domstolen på?

BB: Ramen är självfallet alltid själva lagtexten. Den kan man naturligtvis inte gå ifrån. Jag har varit med en gång om att försöka pressa ordalydelsen i en lagbestämmelse. Det var i ett mål om arvskatt där jag ansåg att bestämmelserna tillämpade på det sätt som framgick av en del äldre rättsfall i det enskilda fallet var helt utan vett och sans. Jag satt ordförande vid avgörandet här i hovrätten och min linje segrade i kraft av min utslagsröst. Domen ändrades i Högsta Domstolen, men med en ledamot skiljaktig. Jag har till min glädje senare sett att fallet uppmärksammats i doktrinen och att man förordat en lagändring i enlighet med hovrättens dom.

Man hoppas att HD skall visa djärvhet, domstolen skall föra rätten vidare genom domarna i enskilda rättsfall. Ibland visas denna djärvhet, ibland inte.

SvT: Vad gäller då om det inte är lagtexten utan förarbetena som är obsoleta eller ger dålig ledning? Sker det en rättsutveckling i domstolarna?

BB: Ja, i viss utsträckning, men det är svårt att ge ett generellt svar på frågan. Det är fullt naturligt Högsta Domstolen som är tongivande när det gäller principer för lagtolkningen. Och HD har inte skapat sig någon särskilt stark rättsskapande ställning. Vi har inte alls samma tradition som i England eller USA med

den typen av mycket självständiga domstolar som utifrån tidigare domar för rättsutvecklingen vidare.

Ett exempel på HD:s restriktivitet utgör sk negativ bördstalan, dvs när ett barn väcker talan av innebörd att någon *inte* skall vara fadern. Där saknas lagstiftning om vilken lag som skall tillämpas när föräldrarna och barnet är av olika nationalitet. Tidigare domar stöds på allmänna rättsgrundsatser, eller mer specifikt på den sk nationalitetsprincipen. Den innebär att man skall följa lagen i det land där "fadern", dvs moderns make, är medborgare. Detta är märkligt på många sätt. Men inte ens i detta fall ville HD:s majoritet utveckla rätten genom rättspraxis. Istället har HD sagt att förändringar bör komma till stånd genom lagstiftning. Detta är betecknande för HD:s mycket försiktiga hållning. Det får i sin tur en stark genomslagskraft i domstolarna.

SvT: Hur ser Du själv på generalklausulen i skatterätten, för att återknyta till den?

BB: Det finns starka reservationer i förarbetena till generalklausulen som innebär att den skall tillämpas med varsamhet. Med den kännedom jag har om svenska domare har jag svårt att föreställa mig att den kommer att tillämpas särskilt drastiskt. Svenska domare låter sig i grunden vägledas av att deras uppgift är att tillvarata menige mans bästa, som det står i Olaus Petri Domarregler.

SvT: Men hur skall man då se på den frihet som domstolarna ändå har och som Du ju delvis är inne på när Du pekar

på domarnas respekt för menige mans bästa?

BB: Jag anser att domstolarna bör ha den friheten och att erfarenheterna också visar att allmänheten har förtroende för domstolarna. Sedan lång tid tillbaka har man ju accepterat de mycket vida ramar som påföljdssystemet innehåller när det gäller hur långt ett fängelsestraff skall vara, eller om påföljden skall vara skyddstillsyn eller villkorlig dom, för att bara ta ett exempel.

Man skulle mycket väl kunna hävda att det fanns rättssäkerhetsskäl som talade för att man mera precist i lag angav vilken påföljd som ett rättsstridigt handlande skall medföra.

Den debatten har vi egentligen inte haft, att det från rättssäkerhetssynpunkt skulle finnas en större förutsebarhet i straffrätten. När jag en gång började som notarie på Stockholms Rådhusrätt var det lättare att förutse påföljden. Vi har nu ett mera varierat påföljdssystem, men förändringen därvidlag har som sagt inte väckt något allmänt intresse.

SvT: Vilken betydelse har nämnden och dess lekmannainslag i detta sammanhang? Ger den ett slags demokratiskt inflytande som kan träda till när den av riksdagen, i demokratisk ordning, beslutade lagen inte ger tillräcklig vägledning för dömandet?

BB: Nej det kan man inte säga. Nämnden är mycket värdefull för att motarbeta misstanken att domarna är inkrökta eller vårdslösa i sin hantering av bevismaterial. Men den fyller i regel inte funktionen att fylla ut normen som finns i

lagstiftningen.

Det inträffar att man får upp mål från tingsrätten där yrkesdomaren varit skiljaktig ensam och nämnden varit något mer radikal. Men i grunden fyller nämnden ett slags insynsfunktion och den är mycket viktig.

SvT: Under senare år har vi fått en mängd nya domstolar, specialdomstolar om man så vill. Kommer denna utveckling att fortsätta och bör den fortsätta?

BB: Jag tror att det är en ganska allmän uppfattning numera att den utvecklingen inte bör fortsätta. Förmodligen har man redan gått aningen för långt därvidlag. Speciella domstolar fyller naturligtvis en typ av rationellt behov. Men risken finns att man i specialdomstolarna inte upprätthåller kontakten med andra rättsområden och andra delar av verkligheten. På motsvarande sätt utarmas de allmänna domstolarna. Det blir där för mycket av brottmål och småmål. Jag tror att man i stället skall försöka tillföra domstolen expertis i någon form. Det bör ske genom att domstolen tillförs sakkunniga ledamöter som man exempelvis har i patentmål, vattenmål och vissa fastighetsmål. Exempelvis börjar målen om ekonomisk brottslighet att bli så komplicerade och svårgenomträngliga att den som inte sysslat med näringsverksamhet kan ha behov av expertis. I och för sig kan man höra någon som är sakkunnig inför rätten. Men jag tycker inte det räcker. Det är en stor fördel om man har en sakkunnig ledamot av rätten såväl vid överläggningen som vid domsskrivningen.

SvT: Du har berört förändringar ute i samhället, som sedan återverkar på verksamheten i domstolarna. Vilka förändringar ser Du överhuvudtaget från den utsiktspunkt som domstolen ger?

BB: Den ekonomiska brottsligheten har ökat markant under de senaste åren. Jag vet inte i hur hög grad denna ökning beror på omprioritering inom polisen. Förmodligen är det väl en kombination av att det finns så mycket mer pengar att hämta genom ekonomiska brott och samhällets motåtgärder mot dessa brott. Många traditionella brott ser man knappt längre. Kassaskåpsprängningarna förekommer exempelvis knappt. För femton-tjugo år sedan var det ett vanligt förekommande brott.

SvT: Om vi vänder på frågan. Vilken roll har juristen i att påverka verkligheten utanför domstolen, att verka i samhällsdebatten?

BB: Jag tycker att det är bra att jurister går in i den allmänna debatten. När det gäller just domare är det dock lite grannlaga. Det är naturligtvis en fördel om de inlägg som kommer från jurister uppfattas som partipolitiskt obundna. De har också större genomslagskraft då. Jag uppskattar exempelvis Gustaf Petréns och Britta Sundberg-Weitmans insatser även om jag inte alltid delar deras åsikter. Men de ställer relevanta frågor och gör viktiga påpekanden och det är bra. Men trots att domarens ställning är grannlaga tror jag att det är bra om det finns domare i riksdagen även om det alltmer hör till det förgångna.

SvT: Föds någon gång tanken att domaren eller domstolen kan vara utsatt för politisk press eller politiskt tryck?

BB: Nej det har jag aldrig upplevt. Men om jag får nyansera detta lite. Det som har varnats för har ju varit att domare, genom att i många fall vara inne och tjänstgöra i departementen, i någon mån tillägnar sig ett sätt att se på verkligheten och dess problem som är politiskt influerat. Detta ligger ju i systemet. Men det är långtifrån alla domare i högre tjänster som har arbetat i kanslihuset. Om jag ser till lagmännen här i hovrätten är det betydligt fler än hälften som har en ren domarkarriär bakom sig och alltså en mindrepart som någon gång tjänstgjort i departement eller kommitté.

Nu tror jag inte att tjänstgöring i kanslihuset egentligen är något problem. Självfallet påverkas man, men inte på något annat sätt än man påverkas av andra erfarenheter eller arbetsuppgifter som ger ökad förståelse för olika delar av samhället.

Personligen understryker jag starkt vikten av domstolarnas självständighet. I mitt installationsanförande här på hovrätten tog jag just upp detta. Samma sak gjorde min företrädare Sten Rudholm i ett litet "farväl" som han skrev i hovrättens personaltidning. Han erinrade där om det installationsanförande han en gång höll. I det refererade han vad konstitutionsutskottet sa i sitt memorial n:o 1 från 1809, nämligen att domstolarna är självständiga under lagarna men inte självhärskande över dem.

SvT: Lagprövningsrätten, dvs att domstolarna skall ta ställning till frågan om

tillämpning av en vanlig lagparagraf i visst fall strider mot grundlag, finns ju numera inskriven i regeringsformen. Kan detta hota domstolarnas självständighet på det sättet att domstolarna kommer in på ett slags politiska bedömningar? Ligger däri ett hot mot självständigheten?

BB: Nej, jag tycker att det blev en riktig avvägning när man förde in lagprövningsrätten i regeringsformen. Det var fel att inte ha någon "lucka" öppen för lagprövningsrätten. Det är framförallt med tanke på ett politiskt instabilt läge som man känner behov av möjlighet till lagprövning.

SvT: Kan lagprövningsrätten komma att få större betydelse i och med att den väl skrivits in i grundlagen?

BB: Med anledning av utvecklingen i Polen funderade jag på vad som skulle hända om vi själva fick ett tillstånd av diktatur och vi fick lagar som inkräktade på de grundläggande fri- och rättigheterna. Då är det ändå en styrka att ha en reglerad lagprövningsrätt att falla tillbaka på.

För mera normala omständigheter har vi ju ingen tradition att tillämpa lagprövning. I ett längre perspektiv *kan* det naturligtvis tänkas att en situation kan uppkomma där befogade minoritetsintressen verkligen sätts åt sidan på ett oacceptabelt sätt.